

Vörös Boldizsár

Lóversenypályák és politikai propaganda Szimbolikus térfoglalási akciók a Magyarországi Tanácsköztársaság idején*

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt közvélemény-formálói már a 20. század elején, a *Népszavában* közzétett írásaikkal számos alkalommal ítélték el a lóversenyeket. Egy 1912-es cikkben ez olvasható:

„A lóversenyjáték egyik legutálatosabb és egyben legveszedelmesebb betegsége ennek a szegény országnak. A lótenyésztés ma már csak ürügy, a tulajdonképpeni cél: a nyerészkedés, embergyilkos, kegyetlen hajsza a más pénze után. Irtózatossá pusztítást visz véghez a lóverseny. Ez a hazárd szennyszórakozás megöl, az öngyilkosságba hajszol tisztességes egzisztenciákat, börtönbe juttat sokgyermekes családfenntartókat. Hihetetlen mértékben fertőzi meg a magyar közéletet, az egész magyar társadalom levegőjét a lóversenyőrület.

A lóverseny a nagyurak szórakozása, tehát ronthat, pusztíthat, gázolhat vérben: senki sem kiált megálljt a ronda nyavalyának. Ez az ország a lóversenyek országa: a versenyző lovasurak nyergelik meg halálosan a koldus, nyomorgó népet.”¹

Az idézet utolsó mondatából kiderül, hogy a cikkíró a lóversenyt úgy értékelte, mint ami a fennálló, általa elítélt társadalmi rendszert egyfajta színekdochéként, rész–egész összefüggésben mutatja meg.

1913-ban Bresztovszky Ernő tette közzé a *Népszava* hasábjain a lóversenyen szerzett benyomásait, más mozgalmi szerzőkhöz hasonlóan nem hallgatva el azt, hogy még a szociáldemokrata munkások is részt vesznek a fogadások játékszmaiban:

„Látok egy pár szervezett munkást, jó elvtársat, aki képes hetekig sztrájkolni, ha valamelyik műhelytársától pár hatosnyi tarifabért levonnak s most meg arra képes,

* E tanulmányom korábbi változata „Szimbolikus térfoglalási akció a politikai propagandában és/vagy a gazdasági szempontok következetes érvényesítése? A budapesti lóversenypályák mezőgazdasági hasznosítása a Magyarországi Tanácsköztársaság idején.” címmel előadásként hangzott el a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület „A társadalmi tér” című konferenciáján, Alsólendván, 2005. augusztus 27-én. A korabeli szövegeket a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm, a kurzívák ezekben az eredeti kiemeléseknek felelnek meg, az idegen nyelvű idézeteket pedig magyar fordításban adom közre.

¹ *Népszava* 1912. augusztus 24. 10. Lásd még: *Népszava* 1909. április 24. 5; *Népszava* 1911. május 19. 5; *Népszava* 1911. május 30. 6; *Népszava* 1912. augusztus 3. 9.

hogy a legkomolyabb vitával döntse el, melyik dögre [értsd: lóra – V. B.] rakják a közös ötforintokat.”

A cikket záró értékelésében Bresztovszky hangsúlyozta:

„Nem az a legnagyobb baja a lóversenynek, hogy cilindres fosztogatók ezen a réven is megrabolhatják a tömegeket, hanem az, hogy antiszociális ösztönöket keltenek benne. A lóverseny egyik megtestesítője a »divide et impera« (szíts viszályt és uralkodj) elvének s a lovak miatt üvöltő, tomboló tömeg lelkében a mindenki harca mindenki ellen lesz úrrá. Nem csodálom, hogy a külön páholyokban és a fönntartott helyeken olyan csöndes, megelegedett mosolygással nézik a förtelmes tombolást, amely nemcsak pénzbeli, hanem ilyen »erkölcsi« sikert jelent rájuk nézve.”²

Az 1918–1919-es népköztársaság idején a magyarországi szociáldemokraták, immár a hatalom birtokosaiként, több ízben határozottan sürgették a lóversenyfogadások megszüntetését, és március közepére a következő álláspontot alakították ki ezzel kapcsolatban:

„A lóversenyfogadásokat el kell törölni, a tudatlan szegénység tervszerű kifosztását mindenáron meg kell akadályozni. Viszont ragaszkodunk ahhoz is, hogy az alkalmazottakról [ti. akik kárvallottjai lennének a lóversenyügy átalakításának] is gondoskodni kell.”³

A Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte után néhány nappal, már 1919. március 27-én Budapest vezetésének illetékesei akként rendelkeztek, hogy a főváros a Stefánia úti régi és a Kerepesi úti új lóversenyeret „kertészeti munkálás céljára a földművelésügyi népbiztosságnak rendelkezésére bocsátja”.⁴ Ezen elgondolás mellett foglalt állást a Forradalmi Kormányzótanács március 28-i ülésén Hamburger Jenő földművelésügyi népbiztos, amikor bejelentette, hogy a lóversenyeret kertgazdasági célokra fogják felhasználni, a lóversenyést az egész országban betiltják, a versenylovakat pedig a Hadügyi Népbiztosság rendelkezésére bocsátják.⁵ A *Népszava* március 29-i számában meg is jelent a Földművelésügyi Népbiztosság erről szóló, rövid rendelete:

² Bresztovszky 1913. Továbbá: *Népszava* 1913. augusztus 24. 1–2; *Népszava* 1914. május 12. 11–12.

³ *Népszava* 1919. március 16. 8. Továbbá: *Népszava* 1918. december 18. 8; *Népszava* 1919. január 17. 7; *Népszava* 1919. február 28. 6; *Népszava* 1919. március 2. 8; *Népszava* 1919. március 14. 4–5; *Népszava* 1919. március 15. 6.

⁴ MOL K 184. 2174. cs. 31760/919. V. sz. (A rendelet szövegét tanulmányom függelékében közlöm.) Lásd még: MOL L 12. 3. cs. 1440/919. II. o.; 1. cs. 229/919. II. o.; továbbá: *Pesti Napló* 1919. március 29. 6; valamint: *Budapest Számokban* 1919. július 11. 13–14.

⁵ Imre – Szücs (szerk.) 1986: 110.

„[a] földművelésügyi népbiztosság a lóversenyek megtartását az egész ország területére megtiltja és elrendeli, hogy a lóversenyterek területei főlészántandók és mezőgazdasági termelés, valamint kerti gazdaság létesítésére használandók.”⁶

A két fővárosi pályát néhány napon belül felszántották,⁷ és a régi lóversenytéren jött létre a Magyar Földművelésügyi Népbiztosság 1. számú,⁸ míg az új lóversenytéren a 2. számú Kertészeti Termelőszövetkezet.⁹ Az elkövetkező hónapokban a régi lóversenytéren többek között salátát, kelkáposztát, tököt, uborkát, zöldbabot, karalábét és répát,¹⁰ az új lóversenytéren egyebek mellett salátát, retket, borsót, tököt, kelkáposztát és karalábét termesztettek.¹¹ A *Világ-szabadság* július 13-i számának tudósítása szerint az új lóversenyteri „telepnek nagyszerű nyúltenyésztése is van. Baromfitenyésztése pedig valóságos szenzáció. Nyolc farmra van felosztva a telep, ahol 6000 tojásra felállított keltetőgép van.”¹² (A termelőszövetkezet így tojáskeltetést is tudott vállalni, amelyről a napilapokban több alkalommal hirdetést tettek közzé.¹³)

A régi lóversenyteret nem csak mezőgazdasági célokra hasznosították: például e pályán rendezte meg április 6-i mezei futóbajnokságát a Magyar Atlétikai Szövetség,¹⁴ a VII. kerületi Munkás- és Katonatanács pedig itt nyitotta meg július 6-án második napköziotthonát.¹⁵ A *Volksstimme* július 8-i száma arról tudósított, hogy a termelőszövetkezet vezetősége a telepen kifejezetten a gyermekek számára jelöltetett ki és szántatott fel egy nagy területet, hogy ott a fiatalok a tanárok irányításával kertészkedhessenek majd¹⁶ – így a diktatúra világszemléletének megfelelően kihasználták a hely adottságait, hogy a gyermekeket munkára neveljék.

A régi lóversenyteri, körülbelül hetven–nyolcvanhaldas mezőgazdasági telepen, Hausknecht Nándor üzemvezető május eleji nyilatkozata szerint:

„105 ember dolgozik, nagyobbára fejmunkás, olyan, aki soha fizikai munkát nem végzett. Egy csomó volt milliomos és katonatiszt. Itt dolgozik egy Szinyei Merse, a két Heinrich fiú, az Antal meg a Tibor, három volt vezérkari kapitány: Tabódy, Unger és

⁶ *Népszava* 1919. március 29. 5. Ehhez még: *Népszava* 1919. április 2. 10.

⁷ Létezett még az Erzsébet királyné úti ügetőversenypálya mezőgazdasági hasznosításának terve is (*Vörös Újság* 1919. április 6. 6), ám, úgy tűnik, ez végül nem realizálódott. MOL K 184. 2174. cs. 32097. sz.; Kiss (szerk.) 1970: 220–223. A budapesti lóversenypályákról általában: Zeidler 2000: 29–33. Tájékoztatómat a lóversenyügy irodalmában Zeidler Miklós segítette, akinek szívességéért ezúton mondok köszönetet.

⁸ MOL L 12. 2. cs. 1041/919. II. o.

⁹ MOL L 12. 1. cs. 176/919. II. o.

¹⁰ MOL L 12. 3. cs. 1440/919. II. o.; 6. cs. 3559/919. II. o.

¹¹ MOL L 12. 6. cs. 3826/919. 15. sz., 7. sz.; BFL XVI. 1. b. 3a. Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács Elnöksége (vegyes iratok). (Közélelmzés). (Közellátás). 17. sz.

¹² *Világ-szabadság* 1919. július 13. 4.

¹³ Például: *Vörös Újság* 1919. május 18. 6; *Népszava* 1919. június 28. 8.

¹⁴ *Sportképek* 1919. április 11. 80–82.

¹⁵ *Népszava* 1919. július 8. 8.

¹⁶ -ger. 1919.

Csepreghy. Ezek hárman a leghasználhatóbbak a fejmunkások közül. Azután Rabinnek René, egy bankigazgató leánya, Steller Mária, egy ismert nagyvállalkozó és Nemes Katinka, a volt képviselő leánya. De még sokan a bukott társadalom nagyjából. Több volt katonatiszt, egy dr. Löv Tivadar nevű pesti ügyvéd. A fejmunkásokból csoportok alakultak és ezek képzett szakmunkások irányítása mellett dolgoznak.”¹⁷

Az új lóversenyteri, körülbelül kétszázhusz holdas telepen, a szövetkezetet vezető Derera Ferenc április végi nyilatkozata szerint négyszáz munkás (köztük sok „fejmunkás”) dolgozott,¹⁸ a *Népszava* június 25-i száma cikkének szerzője pedig arról írt, hogy ekkor a szövetkezetben hatszáz munkás tevékenykedett; köztük négyszáz olyan volt, aki korábban szellemi munkával foglalkozott.¹⁹

A nyilatkozatokban említett „fejmunkás” kifejezés ezekben az esetekben olyan kertészeti dolgozót jelöl, aki korábban nem végzett fizikai munkát – ugyanakkor a Fejmunkások Szervezete vezetőségének a *Szociális Termelés* május 10-i számában megjelent közleménye így mutatta be e csoport tagjait:

„Alig két hónapja tömörült a Fejmunkások Szervezetébe az az értelmi osztály, amely dolgozni akar s bármely fizikai munkát is vállal. A félnapi elfoglaltsággal bírókat, az állás- és foglalkozás nélküli intellektuelek tömegeit követte az ipari és kereskedelmi munkásság ezrei [így!], s csatlakoztak hozzájuk a segédmunkások és földművelők. Az intellektueleket kényszeríti a létfenntartás és nincs az az osztály, amelyből seregestől ne jelentkeztek volna bármely fizikai munkára – magas rangú katonatisztek, papok, mérnökök, orvosok, tisztviselők, tanárok, tanítók, főiskolai hallgatók stb. Az ipari munkásságot és kereskedelmi elemeket hozzánk hozta a jobb belátás. [...] A mi szervezetünkben – mondhatjuk – azok tömörültek, akik válogatás nélkül minden munkára vállalkoznak”. A szervezetben vannak „Ezredesek, lelkészek, földbirtokosok, képviselők, törvényszéki bírák stb”. Sőt: „Minden állás-, foglalkozás- és munkánélküli bizalommal fordulhat a Fejmunkások Szervezetéhez.”²⁰

A már említett június 25-i *Népszava*-szöveg szerzője írt az új lóversenyteri termelőmunka költségeiről és gazdasági jelentőségéről is, megállapítva:

„[i]gaz, hogy a termelés ma még drága, de ha az emberek jól beletanulnak, olcsóbb lesz és végre is a proletárállam legfőbb gazdasági szempontja mégiscsak az, hogy sok új termék, sok élelmiszer termeltessek, még ha kissé drága is pénzben kifejezve a termelés.”²¹

¹⁷ (v. d.) 1919: 16–17.

¹⁸ *A Munka* 1919. április 24. 1. (A cikk szövegét tanulmányom függelékében közlöm.)

¹⁹ *Népszava* 1919. június 25. 4.

²⁰ *Szociális Termelés* 1919. május 10. 9–10. Szemere Vera szerint a Tanácsköztársaság idején a „fejmunkás” kifejezés alatt „nem annyira a szó mai [értsd 1963 – V. B.] értelmében vett értelmiségieket, hanem inkább állás nélkül maradt tisztviselőket, alkalmazottakat és deklaszált elemeket értettek”. Szemere 1963: 207.

²¹ *Népszava* 1919. június 25. 4. A cikk szerint a nagyüzemi kertészet fejlesztése nemcsak az élelmiszerellátás biztosítása szempontjából fontos, hanem azért is, mert „ötven ilyen [kertészeti]

A *Szociális Termelés* július 2-i számának egyik írásában pedig ez áll:

„A Tanácsköztársaság a közéleti zavarok enyhítése érdekében különös gondot fordít a konyhakertészet fejlesztésére és e tekintetben első helyen a főváros szükségletét tartja szem előtt.”²²

A lóversenyterek mezőgazdasági hasznosítása tehát illeszkedett azon intézkedések sorába, amelyek Budapest jobb élelmiszerellátását igyekeztek előmozdítani, akárcsak például a Főváros Népbiztosságának április 3-i rendelete, amely előírta, hogy:

„[a] földművelésügyi népbiztos rendelkezése alapján a fővárosban a gazdasági megművelésre alkalmas összes területek azonnal művelés alá veendőek.”²³

E problémakörrel, érzékeltetve annak jelentőségét, Biermann István a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács 80-as intézőbizottságának május 22-i ülésén tartott felszólalásában így fogalmazott: „Az élelmezés legégetőbb kérdése a fővárosnak, sőt az egész forradalomnak.”²⁴

Az új kertészeti telepek létrehozása és működtetése azonban korántsem csak a diktatúra központjának, Budapestnek²⁵ élelmiszerrel történő ellátását szolgálta, hanem egyúttal szimbolikus térfoglalási akció is volt.²⁶ E térfoglalások jelentőségét, hatását pedig tovább erősítették a diktatúra hivatalos jellegű lapjaiban²⁷ megjelenő különféle írások, és az ekkoriban elkészített és vetített filmhíradók felvételei és feliratai.²⁸

A tanácsköztársasági újságok lóversenyteri munkálatokkal foglalkozó cikkeiben többször is szerepelt a letűnt világ és az új korszak szembeállítására – ezzel összefüggésben pedig a diktatúra (Kornai János szavaival élve) „felsőbbrendűségének tudata”.²⁹ A *Volksstimme* április 6-i számának cikkírója így fogalmazott:

telepen húszezer olyan embert tudunk *ideálisan, egészséges, kellemes, produktív munkával ellátni*, aki eddigi foglalkozási körében *fölöslegessé vált*”.

²² *Szociális Termelés* 1919. július 2. 18.

²³ *Budapest Népbiztossága Hivatalos Közlönye* 1919. április 11. 408.

²⁴ BFL XVI. 1. g. 2.; valamint: Szemere 1963: 173–184, 263–266; Varga 1979; Gerelyes 1980: 77–79, 81. E szövegeket a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 második felében foszlatták. Ehhez: Pálosi 1919; *Az Újság* 1919. november 1. 7.

²⁵ Hajdu 1969: 84; Vörös 2000.

²⁶ Ezekről általában: Gyáni 1999: 98–109; Bodó (szerk.) 2000; Häussermann 2002; Bodó 2004: 129–162; Takáts 2007. Az 1918–1919-es magyarországi forradalmak szimbolikus térfoglalási akcióiról: Vörös 2000; Vörös 2004: 85–108.

²⁷ Lett 1988. A lóversenyterek átalakításával foglalkozó, egykorú cikkek felsorolására: Tolnai (szerk.) 1969: 304–305.

²⁸ Garai (szerk.) 1969: 258–294; Vörös 2003.

²⁹ Kornai 1993: 82–84.

„A józanul gondolkodó budapesti közönség biztosan nem fog a lóverseny halála miatt egyetlen könnyet sem hullatni és amikor nyáron a lóversenypálya kárhoztatott földjéből kikel majd a különféle konyhakerti növények és vetemények üde zöldje, ebben kétségtelenül még a sportsmen szeme is gyönyörködni fog és ők is be fogják látni, hogy az új korszak, amely a főúri gazdálkodást oly alaposan felszámolta, egy jobb korszak...”³⁰

A Munka április 24-i számának cikke pedig így kezdődik:

„Proletármunka folyik mindenütt! Káprázatos gyorsasággal készül a régi rend összedöntésével párhuzamosan az új világ új pilléreinek felállítása is. Ahol tegnap a kizsákmányolás orgiái folytak, ott ma az embernemesítő munka járja, ahol tegnap még a »főurak« passziójából a proletárok pénzét csalták ki »lótenyésztés« ürügye alatt, a budapesti lóversenytereken ma már az új világ, a proletármunka legszebb csodájában gyönyörködhetik a szem.”³¹

A *Vörös Újság* április 11-i számának a régi lóversenyteri munkálatokkal foglalkozó cikke részletesen ismertette az eredeti épületegyüttes lebontását is, hangsúlyozandó a korábbi viszonyokkal való szakítást, leszámolást:

„A régi lóversenyteren azonban nemcsak földművelés folyik, hanem a pusztítás munkája is. Elpusztítanak mindent, ami visszaemlékeztet az úri léhaságra és azokra az idegtépő izgalmakra, amiket a proletárok tömegei átszenvedtek, hogy a lótenyésztés örve alatt bitang léhűtők, arisztokrata semmiháziak vagyona és hatalma gyarapodjon. A kis bódékat elhordják s viszik ki az állatkertbe, a tribünök deszkáit, a jegybódék berendezését, a faalkatrészeket és a téglát, amit építkezéseknél használnak majd föl.”³²

A *Volksstimme* április 25-i számának e munkálatokkal foglalkozó írása a következő megállapítással kezdődik: „Egy új, szebb világ keletkezik.”³³

Az újságcikkekben nemegyszer hangsúlyosan szerepelt az is, hogy a kertészetekben dolgozó, korábban fizikai munkát nem végző „fejmunkások”-ra új tevékenységük pozitív, átnevelő hatással van, s így ők is képesek beilleszkedni az új társadalmi rendbe. Derera Ferenc *A Munka* április 24-i számának cikkében ekként nyilatkozott: a telepén dolgozó „munkások között sok a fejmunkás, akik hamar megtanulnak az új munkásvilágba beleilleszkedni”.³⁴ Szintén *A Munka* május 28-i számának egyik írásában a kertészeti ügyek intézője ugyanezen kérdés kapcsán így fogalmazott:

³⁰ *Volksstimme* 1919. április 6. 8.

³¹ *A Munka* 1919. április 24. 1.

³² *Vörös Újság* 1919. április 11. 7.

³³ *Volksstimme* 1919. április 25. 5.

³⁴ *A Munka* 1919. április 24. 1.

„Az új lóversenytéren legnagyobbbrészt olyan emberek dolgoznak, akik azelőtt egyáltalán nem végeztek fizikai munkát. Mégis gyönyörűség látni, milyen kitartással, mennyi életkedvvel dolgoznak. Ez a munka nagyszerű átalakító hatással van rájuk. A teljesítményük is majdnem eléri a fizikai munkások teljesítményét.”³⁵

Varga Jenőnek a *Vörös Újság* július 2-i számában megjelent cikke pedig ekként buzdította a „proletárok”-at, a „régí munkások”-at:

„Nem szabad tehát rossz szemmel nézni azokra a szellemi proletárookra, akik most a fizikai munkát választják kenyérkeresetül. Nincs is erre semmi ok! A proletariátus szellemi erejének lebecsülése volna azt hinni, hogy nem lesz elég ereje fölszívni ezeket az új elemeket, igazi, öntudatos proletárokká tenni őket. Amint a kapitalista versenyben tömegesen tönkrement és a proletariátusba lesüllyedt kispolgári elemeket fölszívta és megemésztette, úgy lesz elég ereje ahhoz is, hogy az önként proletársorsra vállalkozó embereket igazi proletárokká alakítsa át.”³⁶

A hivatalos jellegű lapok cikkeiben ugyanakkor többször szerepelt az is, hogy az új lóversenyteri munkálatoknál amerikai eljárásokat alkalmaznak. Így mutat rá a termelés modern, sőt legkorszerűbb voltára. „Ez a telep lesz a világ legmintaszzerűbb kertészete. Amerikai stílusban kezdtük és csodát fogunk vele produkálni” – jelentette ki Derera, a már fentebb idézett áprilisi nyilatkozatában.³⁷ A *Világszabadság* július 13-i számának cikke Dereráról azt állította, hogy „több mint két évtizedet töltött Észak-Amerikában, ahol is a kertészetnek legnagyobb és legmodernebb telepei vannak”. Az új lóversenyteri telepén a „kertészet nem bolgár rendszerű, hanem azt egészen amerikai rendszerrel kezelik”.³⁸ A propagandának ez az eljárása illeszkedett a Tanácsköztársaság idején a hivatalos jellegű értékelésekben rendkívüli mértékben méltatott Lenin nézeteihez, akinek *A szovjethatalom legközelebbi feladatai* című munkáját a Közoktatásügyi Népbiztosság jelentette meg. E művében Lenin, többek között, ezt írta:

„A szocializmus megvalósítását éppen azon sikereink fogják meghatározni, melyeket a kormányzó szovjethatalom és szovjetszervezettségnek a kapitalizmus utolsó eredményeivel való összeolvasztása révén fogunk elérni. Fel kell használni Oroszországban a Taylor-rendszer megtanulását és tanítását, rendszeres megvizsgálását és alkalmazását.”³⁹

³⁵ *A Munka* 1919. május 28. 3–4.

³⁶ Varga 1919: 1. Ehhez még általában: Pipes 1997: 40–47.

³⁷ *A Munka* 1919. április 24. 1.

³⁸ *Világszabadság* 1919. július 13. 4.

³⁹ Lenin 1919: 21–22. Lenin korabeli méltatásairól: Vörös 2004: 77–79, 85–111; illetve Stites 1989: 145–149, 281–282.

Ugyanakkor a propaganda még az új lóversenytéren természetett virágokat is jelképként használta fel a megváltozott társadalmi viszonyok bemutatásához. *A Munka* április 24-i számának már idézett cikke így fejeződik be:

„Az egyik táblán virágok vannak. Már nyílnak és illatoznak. A telep vezetője magyarázza:

– Ez a munkásoké. Minden proletárnak joga van munkája után egy pár szál virágra is. Eddig úgyis csak a tövis volt az övék. Ezentúl a virág, de a munka gyümölcse is az övék lesz.”⁴⁰

A régi lóversenytéri napköziotthon létrehozásakor pedig nemcsak a termelőszövetkezet irányítói kapcsolták össze a mezőgazdasági munkálatokat a diktatúra világszemléletének jegyében történő gyermekneveléssel, hanem a *Volksstimme* július 8-i számának, az intézmény megnyitása alkalmából közzétett cikkében a következő buzdítás írója is:

„Kívánatos lenne, hogy a VII. kerületi munkástanács példáját a többi kerület munkástanácsai minél előbb kövessék. Mert az, amit az *ifjúság*, vagyis a *jövő hordozója* boldogságért teszünk, az kétségtelenül a legjövödelmezőbb befektetés a szocialista társadalom biztosítása érdekében. Ifjúságunk a talaj, amelyből a mi szocialista magvetőmunkánk terményei kikelnek és megérnek majd. Gondozzuk és tápláljuk ezt a talajt, azért, hogy a termés, az új és boldogabb társadalom, annál szebbre sikerüljön.”⁴¹

A budapesti lóversenyterek átalakítása kapcsán kifejtett tanácsköztársasági propagandában a koncepcionális egységesség⁴² nemcsak akként érvényesült, hogy például *A Munka* április 24-i számának idézett cikkét – éppen e hivatalos jellegű kiadvány útmutatásai⁴³ nyomán – a *Volksstimme*-n kívül több, nem hivatalos jellegű lap szintén átvette és, kisebb-nagyobb módosításokkal leköszölte,⁴⁴ hanem úgy is, hogy a diktatúra filmhíradóiban a lóversenytéri munkálatok ugyanazon mozzanatait mutatták be képekkel és feliratokkal, mint az újságcikkekben.⁴⁵ A filmhíradókban

⁴⁰ *A Munka* 1919. április 24. 2. Minden bizonnyal *A Munka* e cikkének felhasználásával készült a *Fáklya* április 25-i számának a lóversenytéri munkálatokkal foglalkozó írása, melynek befejezése, az idézett cikkel összehasonlítva e jelképekkel még nyomatékosabban mutat rá az új világ viszonyaira: „egy másik táblán pedig csupa virág illatozik. Ez a virág az ott dolgozó munkásoké, akiknek eddig csak a tövis jutott. Most minden virág az övék lesz, éspedig nem csak az, ami itt terem.” *Fáklya* 1919. április 25. 6.

⁴¹ -ger. 1919: 6–7.

⁴² Glatz 1990: 86; Vörös 2004.

⁴³ Például: *A Munka* 1919. április 18. 16; *A Munka* 1919. április 22. 14.

⁴⁴ Például: *Volksstimme* 1919. április 25. 5; *A Nap* 1919. április 25. 3; *Magyarország* 1919. április 25. 5; *Magyar Hírlap* 1919. április 25. 2.

⁴⁵ A *Vörös Film* április 26-i számának cikke így határozta meg a „Vörös Riportfilm”-et, annak feladatait: „A társadalmisított moziüzem keretében működik a *Vörös Riportfilm*, amely tulajdonképpen nem egyéb, mint egy hetenként megjelenő riportújság. Az eseményeket azonban nem írásban, hanem mozgóképekben közli.

is megfigyelhető egyrészt a régi rendszer által létrehozott viszonyokkal történő leszámolás hangsúlyozása, másrészt pedig az új világ megteremtésének ábrázolása, amint ezt az inzertek szövege jól tükrözi: „Szántják a lóversenyteret”; „Fejmunkások lapátolnak”; „Dolgozik a motorek”; „Szétszedik a totalizatórbódét”;⁴⁶ „Fejmunkások borsót szednek a lóversenytéri zöldségtelenen”.⁴⁷

A diktatúra propagandája tehát egyszerre hangsúlyozta a még a bukott rendszer idejében kiépített, jelképértékű *terek* (lóversenypályák) és a letűnt társadalmi viszonyokat idéző, pillanatnyilag talajvesztett *emberek* („fejmunkások”) átalakítását, újraalkotását – ezzel sajátos teremtésmítoszt, egy, a korábbihoz képest jobb világ megteremtésének mítoszát hozva létre,⁴⁸ természetesen az új rendszer legitimálásának az érdekében. Ezáltal a Tanácsköztársaság közvélemény-formálói a lóversenypályák átalakításának munkálatait e *terek* (és részben megmunkálóik) funkciójának, jellegének radikális megváltoztatásával mintegy az *idő*beli korszakváltás, az új világ *egészség*ének jelképeként mutatták be.⁴⁹ E szimbolikus akciók hatását erősítette, hogy a Tanácsköztársaság idején több hasonló jellegű térfoglalás is lezajlott Budapesten. Említhetők például a március 27-i laktanya-átnevezések, melyek során az intézkedő rendelet megfogalmazásában a „császárokról, főhercegekről és tábornokokról” elnevezett kaszárnyák „*a munkásmozgalom és a szocializmus nagy vezetői*”-nek nevét kapták;⁵⁰ vagy az április 13-i – a *Népszava* beszámolójának címét idézve – „Margitsziget átadása a proletárságnak”;⁵¹ továbbá a május 1-jei ünnepség alkalmából végrehajtott szoboreltakarások, szoborállítások és felvonulások.⁵² A jelképes birtokbavételt több esetben, így a lóversenyterek átalakításánál is, még nyomatékosabbá tette az az eljárás, hogy a diktatúra e térfoglalásoknál a még a Tanácsköztársaság létrejötte előtt kialakított helyeknek olyan új értelmezéseket adott, amelyek a korábbi(ak)hoz képest homlokegyenest ellenkező eszmei tartalmat fejeztek ki. Ebből a szempontból figyelemre méltó,

A Vörös Riportfilmre nagy hivatás vár. Elsősorban propagandacélokat kell szolgálnia. Megörökíti a proletárralom összes jelentős eseményeit.” *Vörös Film* 1919. április 26. 4.

⁴⁶ A filmhíradó-részek megtalálhatók: OSzK TIT, 2238/1. sz. videó, TCR 00:19:22:19–00:20:43:10. Ehhez még: Garai (szerk.) 1969: 262.

⁴⁷ A filmhíradó-rész: OSzK TIT, 2238/2. sz. videó, TCR 01:38:35:16–01:38:45:01. Ehhez még: Garai (szerk.) 1969: 288. A *Vörös Film* július 20-i számának írása pedig így tudósított: „A *Vörös Riportfilm* legújabb számának számos aktuális felvételei közül kiemeljük a következő eseményeket: [...] főiskolai növendékek zöldborsószedése a lóversenytéri telepen”. *Vörös Film* 1919. július 20. 4.

⁴⁸ Klimó 2002: 230, 294–295.

⁴⁹ Ez az ábrázolásmód hasonlított a tanulmány elején idézett, 1912-es *Népszava*-cikk szerzőjének eljárásához. Lásd még az 1. jegyzetet.

⁵⁰ *Népszava* 1919. március 28. 5. A névváltoztatások jelképértékéről azt állította a *Vörös Újság* március 28-i száma: „A laktanyák ezentúl a haladó emberiség nagy vezetőinek nevét viselik, szimbólumaként annak, hogy a jövőben nem az osztálynyomás fészkei, hanem az új eszmék várai és védőbástyái lesznek.” *Vörös Újság* 1919. március 28. 2. Mindehhez: Vörös 2004: 86–87.

⁵¹ Az akció jelképértékére Preusz Mór népbiztos – a *Népszava* április 15-i számának beszámolója szerint – ekként mutatott rá április 13-i, Margit-szigeti ünnepi beszédében: „A munka diadalának szimbóluma legyen ennek a szigetnek az átadása.” *Népszava* 1919. április 15. 7.

⁵² Vörös 2000: 150–155, 161–163; Vörös 2004: 88–92.

hogya a budapesti lóversenyterek tanácsköztársasági átalakításainak jelképértékét miként mutatták be a diktatúra nem hivatalos jellegű lapjainak írásai. Az *Újság* március 29-i számának cikkében ez áll:

„Szinte szimbolikus jelentősége van a földművelési népbiztosság mai intézkedésének, hogy az Aréna úti régi s a ligetelki dűlőben létesült új lóversenypályát kertgazdaság céljaira fogja felhasználni.” A lóversenytéri „gyalázatos mulatozás és pénzfecsérlés expiálásának jelképezése lesz az az áldásos, produktív munka, amit e kiszáritott, mocsaras talajon tervez és rövidesen meg is valósít a földművelési népbiztos kertészeti megbízottjának gyors intézkedése.”⁵³

A *Világ* április 2-i számának írásában pedig ez olvasható:

„Hideg tavaszi permetező esőben gőzeke pöfög és emberek dolgoznak a lóversenytéren, frissen, jókedvűen, lelkesen, hogy éhen ne haljon ez a város. Furcsa szimbólum az egész, hogy most, mikor a proletármilliók, a sportszerűen agyonhajszolt és kiuzsorázott gebék lehajtották hátukról a nyeret és az urat is, aki benne ült, nekimerítik ásójukat, kapójukat ennek a sok vihart látott nagy, zöld mezőnek.”⁵⁴

A lóversenyterek tanácsköztársasági átalakításai tehát, önmagukon túlmutató érvennyel, jól szemléltetik a szimbolikus térfoglalási akciók összetettségét, valamint azt, hogy ezek miként kapcsolódhatnak *gazdasági* (és nem például szűkebben értelmezett politikai, kulturális vagy katonai) szempontokhoz.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára, Budapest (BFL)

XVI. 1. Budapest Főváros Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanácsának (1919. március 22–április 16: Budapest Főváros Népbiztosságának) iratai.

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

K 184 Földművelésügyi Minisztérium. Általános iratok;

L 12 Földművelésügyi Népbiztosság. Kertészeti osztály iratai.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSzK)

Történeti Interjúk Tára (TIT)

Budapest Népbiztossága Hivatalos Közlönye, 1919.

Budapest Számokban, 1919.

Fáklya, 1919.

Fővárosi Közlöny, 1919.

Magyar Hírlap, 1919.

⁵³ Az *Újság* 1919. március 29. 5.

⁵⁴ *Világ* 1919. április 2. 6.

Magyarország, 1919.
A Munka, 1919.
A Nap, 1919.
Népszava, 1909–1919.
Pesti Napló, 1919.
Sportképek, 1919.
Szociális Termelés, 1919.
Az Újság, 1919.
Világ, 1919.
Világszabadság, 1919.
Volksstimme, 1919.
Vörös Film, 1919.
Vörös Újság, 1919.

- Bresztovszky Ernő 1913: Benyomások, amiket egy lóversenyt először és – valószínűleg – utoljára látott kíváncsi szerzett nemrégiben, amikor a nagy díjért futottak a lovak. *Népszava* 1913. május 25. 2–4.
- Garai Erzsébet (szerk.) 1969: *A magyar film a Tanácsköztársaság idején*. (Filmművészeti könyvtár 39.) Budapest.
- ger. 1919: Für die Jugend! Zur Eröffnung des Kinderferiengartens auf dem ehemaligen Pferdewettrennplatz. *Volksstimme* 1919. július 8. 6–7.
- Imre Magda – Szücs László (szerk.) 1986: *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 3. Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1919 XIII.) Budapest.
- Kiss Dezső (szerk.) 1970: *Testnevelés és sport a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején 1918–1919*. (Iratok a magyar testnevelés és sport történetéhez VI.) Budapest.
- Lenin, N. 1919: *A szovjethatalom legközelebbi feladatai*. Hely nélkül.
- Pálosi Ervin dr. 1919: Hogyan halt meg a lóversenytér. Számolatlan milliók, kifizetetlen számlák, kiuzsorázott fejmunkások. *Új Nemzedék* 1919. október 26. 3–4.
- (v. d.) 1919: A felszántott lóversenypályán. *Pesti Futár* 1919. május 2. 14–17.
- Varga Jenő 1919: Testvéri szeretettel... *Vörös Újság* 1919. július 2. 1–2.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bodó Julianna (szerk.) 2000: *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székegyföldi régióban*. (Helyzet könyvek.) Csíkszereda.
- Bodó Julianna 2004: *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években*. Budapest.
- Gerelyes Ede 1980: Budapest a Magyarországi Tanácsköztársaság fővárosa. In: Horváth Miklós (szerk.): *Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig*. (Budapest története V.) Budapest, 47–81.

- Glatz Ferenc 1990: A történettudomány és a közgondolkodás történeti elemei. In: Glatz Ferenc: *Történetírás – korszakváltásban. Tanulmányok*. Budapest, 85–99.
- Gyáni Gábor 1999: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*. (Nagyítás. Szociológiai könyvek 12.) Budapest.
- Hajdu Tibor 1969: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest.
- Häussermann, Hartmut 2002: Topographien der Macht: Der öffentliche Raum im Wandel der Gesellschaftssysteme im Zentrum Berlins. In: Hofmann, Andreas R. – Wendland, Anna Veronika (Hrsg.): *Stadt und Öffentlichkeit in Ostmitteleuropa 1900–1939. Beiträge zur Entstehung moderner Urbanität zwischen Berlin, Charkiv, Tallinn und Triest*. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 14.) Stuttgart, 81–93.
- Klimó, Árpád von 2002: Vom Mars bis an die Donau. Der Rittmeister Alexej Gussew. In: Satjukow, Silke – Gries, Rainer (Hrsg.): *Sozialistische Helden. Eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR*. Berlin, 220–234, 293–295.
- Kornai János 1993: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest.
- Lett Miklós 1988: *A Magyar Tanácsköztársaság sajtó- és könyvanyagának adattára*. Budapest.
- Pipes, Richard 1997: *Az orosz forradalom története*. Budapest.
- Stites, Richard 1989: *Revolutionary Dreams. Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. New York – Oxford.
- Szemere Vera 1963: *Az agrárkérdés 1918–1919-ben*. Budapest.
- Takáts József 2007: A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok. In: Takáts József: *Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*. Budapest, 137–151.
- Tolnai György (szerk.) 1969: *A Tanácsköztársaság Budapestje a korabeli lapok tükrében. (Bibliográfia.)* Budapest.
- Varga László 1979: Kertszövetkezetek a Tanácsköztársaság alatt. *Budapest* (17.) 7. 36–37.
- Vörös Boldizsár 2000: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. *Budapesti Negyed* (8.) 3–4. 144–172.
- Vörös Boldizsár 2003: Vörös Riportfilmek és fekete-fehér újságok. Tanácsköztársasági híradófelvételek vizsgálata korabeli más források segítségével. In: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*. Budapest, 532–543.
- Vörös Boldizsár 2004: „A múltat végképp eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 33.) Budapest.
- Zeidler Miklós 2000: *Sportterek*. (A mi Budapestünk.) Budapest.

FÜGGELÉK

1. Rendelet a lóversenypályákról, 1919. március 27.
42.517/1919-XVI.

A régi és új lóversenyterületének visszavétele.

Rendelet

A főváros lóverseny céljára területet átnevezt, miért is úgy a régi, mint az új lóversenyterületnek összes tartozékaival együtt való átvételét, illetve birtokbavételét elrendeli.

Az átvétel, illetve birtokbavétel határnapjául 1919. évi március hó 28. napjának délelőtti 11 óráját tűzi ki a régi lóversenyterület felügyelői épületében, ahová a Magyar Lovaregylet teljhatalmú meghatalmazottja a szükséges iratokkal és leltárral jelenjen meg.

Egyidejűen úgy a régi, mint az új lóversenyterületet kertészeti megmunkálás céljára a földművelésügyi népbiztosságnak rendelkezésére bocsátja, amely célra a területek átadása szintén a fenti időpontban fog megtörténni.

Erről a városgazdasági ügyosztályt, a földművelésügyi népbiztosságot és a Magyar Lovaregyletet értesíti.

Budapest, 1919. március 27.

Ambrus Ödön
Rejtő Vilmos
népbiztos megbízottak⁵⁵

(A körpecséten: Budapest Székesfőváros Tanácsa)
(MOL K 184 2174. cs. 31760/919. V. sz.)

2. A *Munka*⁵⁶ 1919. április 24-i számának cikke

A proletármunka csodája.

Budapesten lesz a világ legmintaszerűbb kertészete.

Proletármunka folyik mindenütt! Káprázatos gyorsasággal készül a régi rend összedöntésével párhuzamosan az új világ új pilléreinek felállítása is. Ahol tegnap a kizsákmányolás orgiái folytak, ott ma az embernemesítő munka járja, ahol tegnap még a „főurak” passziójából a proletárok pénzét csalták ki „lótenyésztés”

⁵⁵ Budapest népbiztosai 1919. március 26-i rendeletükkel Ambrus Ödönt és Rejtő Vilmost nevezték ki a városvezetés XVI. (városgazdasági) ügyosztályához. *Fővárosi Közlöny* 1919. március 28. 366–367.

⁵⁶ A *Munka* a Közoktatásügyi Népbiztosság nyomatos gazdasági sajtótudósítója volt.

ürügye alatt, a budapesti lóversenytereken ma már az új világ, a proletármunka legszebb csodájában gyönyörködhetik a szem.

A mintaszerűnek készült új lóversenytér 225 holdját március 3-án⁵⁷ két pár gőzeke, három traktor és 90 szántóiga kezdte meg felforgatni és már 11 nap múlva az új lóversenytér porondján a veteményes-ágyak sorakoztak végtelen sorokban egymás mellé. Az üzem vezetője boldogan mutogatja a kikelt salátát, borsót és veteményeket:

– Ez a telep lesz a világ legmintaszerűbb kertészete. Amerikai stílusban kezd-tük és csodát fogunk vele produkálni. Saláta, torma, tök, borsó, paradicsom, uborka, dinnye, 10–20, 30 holdas parcellákban terem s e parcellák valósággal ontják Budapest proletárjainak az élelmiszereket. 400 munkás keze dolgozik a földön, ahol eddig a proletár tízezrek keresményét rabolták el a főúri világ dologtalanjai. A munkások között sok a fejmunkás, akik hamar megtanulnak az új munkásvilágba beleilleszkedni. A trénertelep épületeiből munkáslakások lesznek. A paripák márványos istállóiból egyszobás kis lakásokat kapnak a nőtlen és két–három szobás lakást a munkások,⁵⁸ akik máris berendezik a proletárkultúra előfutárját, a fürdőt, és most építik mind a két lóversenytéren a közös konyhát.

Végig a hatalmas telepen mindenütt rajzanak a munkások. Vidámak és szorgalmasak. Maguknak is tetszik, hogy csodát művelnek: a munka csodáját.

A telep körül most rakják ki a melegágyak rámaíait. A melegágyak mintegy háromezer méter hosszúságban övezik körül a telep egyik részét. Három kilométeres melegágyban kelnek ki a palánták, hogy élni segítsék a munkást. A telepen egy külön bemutatótelep lesz és talajmelegítéssel, valamint a modern kerttechnika eszközeinek felhasználásával biztosítják, hogy a proletárnak januárban is olcsóbb legyen a saláta, mint eddig a szezonban volt. Egyike lesz a telep csodáinak a gombatelep. Erre a lóversenytér alatt átfutó két hatalmas alagutat használnák fel. Ezekben a több mint négyezer méter hosszú telepágyakban termelik a húspótló gombát.

A telep egyike a proletáruralom legszebb ígéreteinek és a lóversenytér urai maguk sem tudják, hogy a passziójukra készült berendezkedés milyen jó erre a célra. A vízvezeték ma anyaghiány miatt meg sem lehetne csinálni, s itt minden 50 lépésre egy-egy hidráns áll, melyből 20 fokra melegített víz fog jótékony esőként a munkatelep földjére hullani.

Az egyik táblán virágok vannak. Már nyílnak és illatoznak. A telep vezetője magyarázza:

– Ez a munkásoké. Minden proletárnak joga van munkája után egy pár szál virágra is. Eddig úgyis csak a tövis volt az övék. Ezentúl a virág, de a munka gyümölcse is az övék lesz.

(*A Munka* 1919. április 24. 1–2.)

⁵⁷ Az eredetiben így, ám e munkálatok megkezdésére csak 1919. március–április fordulóján került sor.

⁵⁸ Az eredetiben így, helyesen minden bizonnyal: a családos munkások.